

С Т А Н О В И Щ Е

върху дисертационния труд на Галина Стефанова Грозданова
на тема:

„Населението на Южна България VI–IX в. (по археологически данни)“
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
от проф. д.и.н. Людмила Дончева-Петкова

Темата на дисертацията и периодът, който обхваща, поставя Галина Грозданова пред много изпитания и огромен труд. Това е тема, с която трудно би се заел и опитен изследовател, с която може да се защити голям докторат. Затова тя отдели повече от 5 години за събиране и обработване на материали от музеите и музейните фондове, за проучване на литература от античността до ранното средновековие у нас и в чужбина.

Както се вижда от представения пред нас дисертационен труд, той е голям не само по хронологически обхват, по съдържание, но и по обем. Състои се от три части: основна – текст и свързаната с него литература, наречена аналитична в обем на 199 страници.; каталог, в който са показани проучените **паметници** – 156 страници и илюстративна, съдържаща 181 табла, 17 карти и планове, 47 таблици, четири приложения с опис на таблата и картите.

Работата на Г. Грозданова в Южна България (в Кюстендилския музей), участието ѝ в разкопки и особено в проучването на селището при Капитан Андреево до Свиленград, специализациите ѝ в Австрия, Гърция и Турция допринасят за нейното израстване, за натрупване на значителен опит и за разработване на трудната дисертационна тема. Основният текст се състои от увод, седем глави и заключение. Дисертантът с основание **установява**, че доскоро усилията на археолозите **са** насочени към изследване на Североизточна България, а паметниците в Южна България са проучени далеч по-слабо. След

70-те – 80-те години на XX в. почти са забравени и такива важни въпроси като преходът от късната античност към ранното средновековие, континуитет и дисконтинуитет, миграции и заселвания и свързаните с тях причини. Г. Грозданова отбелязва, че три са основните аспекта, които могат да допринесат за изясняване на проблема за състоянието на населението в Южна България пред VI–IX в.: демографска структура, етнически състав и хронологически анализ на паметниците. Във връзка с тази постановка тя си поставя следните задачи: да обобщи и анализира резултатите от археологическите проучвания в Южна България и въз основа на натрупания материал да отговори на въпросите за обитаването на района през VI–IX в., за късноантичното наследство, за етническата принадлежност на населението и неговата материална култура, да проследи традициите и новите елементи в културата.

След като се спира на състоянието на проучванията и на историческите данни, Г. Грозданова се обръща към паметниците и наличните материали, като изследването им обособява в два основни периода: VI–VII и VII–IX в. Без да е нумизмат, тя успешно изследва колективните монетни находки от VI–VII в. и с основание се противопоставя на мнението на Фл. Куртя, който оборва тезата за връзките между укритите монетни находки и варварските нашествията, като изводите си потвърждава от представените карти. Като проследява, макар и скромните данни, за наличие на монети и печати през VII, VIII и IX в., в редица селища на района, Г. Грозданова стига до извода за переспективността на района за изучаване на разглеждания период. Не само с внимание, но всеобхватно е разгледан проблемът за ранновизантийското наследство, за промените, които настъпват в района в края на късната античност. Така V глава с поставените и проследени проблеми би могла да е тема на отделна дисертация. Разгледани са

ранновизантийските градове и селища, загиването на вилите и неукрепените селища, преправките и строителството на нови укрепени центрове, опожарените пластове, керамиката. Проследени са некрополите, гробните съоръжения и свързаните с тях позиции, ориентации, инвентар. Много внимание е отделено на елементите на костюма, на различните типове фибули, апликации, накрайници, накити, съкровища, които хвърлят светлина не само за времето на обитаване на района и през VII–VIII в., но и за техните носители. Доста страници са посветени и на селищната характеристика през VII–IX в. (VI глава), като са установени нови неукрепени селища, селища върху разрушени ранновизантийски крепости и на територията на античните градове. Изследвани са жилищата – полуземлянките, които се определят „като ново явление в домостроителната архитектура за ареала на днешна Южна България”, и градените с каменен цокъл, наземните или леко вкопаните, появата на които в градските центрове се поставя слез IX в. Разгледани са отоплителните съоръжения.

Особено място в труда е отделено на керамиката, за която е отбелязано, че е почти единствен инвентар в селищната и основен източник на информация за културното и икономическо състояние на населението. Класификацията е извършена въз основа на технологичните особености, функционалното предназначение и формално-типологическият анализ на съдовете. Предложена е типология на целите съдове и прекалено детайлна на фрагментирания материал. Специално внимание е обърнато на керамиката от Капитан Андреево, защото тя е изследвана и открита от автора и служи за основа при съпоставянето с материалите от други съседни селища. Убедително е заключението за керамиката на ръка, която се появява в последните пластове на ранновизантийските крепости, както и в единични случаи в откритите селища. С

основание чрез нея се допуска присъствие на славяни. а селищата като Чокоба, Дебелт и др., в които е намерена сива излъскана керамика свидетелстват за прабългарско влияние. Важен е изводът, че византийската керамика на колело продължава своето развитие и след аваро-славянските нашествия в началото на VII в. и е със силно присъствие в Черноморския район, по средното течение на Марица и Адрианопол, в Югозападните Родопи.

В последната VIII глава (струва ми се, че по-добре да се представи след селищата) са разгледани различните погребални обреди през VII–X в., гробните съоръжения и открития инвентар – предимно различните типове обеци и метални мъниста и съпоставянето им с по-късните накити. Разгледани са и другите по-рядко срещани предмети като фибули, оръжие, огниво, керамика. Предложеното хронологично подреждане и сравнението между некрополите Абланица, Туховище, Мишевско, Златоград, Копривлен е убедително. Не са пренебрегнати и въпросите за „варварските” и „чуждите” елементи в гробовете, както и връзките между Рило-Родопските паметници и тези от културата Кумани-Круя.

Желателно е дисертационният труд да бъде публикуван, защото ще бъде ползван от всеки, който се докосне до проблемите, засягащи периода VI – IX в. При публикацията е добре Г. Грозданова да съкрати някои от описанията, защото те са посочени като анотации в каталога. С опита от годините стигнах до извода, че фрагментираният керамичен материал не допринася за изясняване на типологията (до известна степен предимно фрагментите от устия, но само в случаите, когато се съпоставят с цели съдове от съответното селище или некропол). За това при публикацията и тези детайлни анализи (особено формите) трябва да се редуцират.

Дисертационният труд на Галина Грозданова е сполучливо изследване, което заслужава адмирации не само заради положения

огромен труд, но преди всичко заради постигнатите резултати, заради многобройните сполучливо направени табла, карти, таблици, които потвърждават изводите, заради използваната голяма литература, представена в 28 страници с над 700 заглавия. В тази най-трудна дисертация от дисертациите, с които съм се занимавала, е постигнато много – събран е разнообразен разхвърлян в различни райони, често пъти със съвсем лаконични съобщения материал, изследвани са находките от последните археологически проучвания, от разкопки на дисертанта. Проследени и съпоставени са селища, некрополи, материали. Ясно е показано, че животът в областта продължава, макар и не с темповете до VII в. Направен е опит да се установят промените в етническото състояние на района. Промените в топографията, появата на неукрепени селища по високите речни тераси, полуземлянките и тяхната керамика – на ръка и на бавно колело с врязана украса, позволяват да се говори за славянско, а по-късно – сивата керамика – и за българско присъствие. При описанието на нумизматичния и сфрагистичния материал Г. Грозданова стига до важен извод, който е валиден и за всички разгледани паметници и проблеми, е с който ще завърша”....Макар и единични, често пъти несигурни, тези находки все пак са аргументи, че материалната култура в периода VI–IX в. трябва да се изучава и идентифицира, а не просто да се приеме, че липсва”.

Затова, като ѝ пожелавам и в бъдеще да работи и търси нови доказателства за живота и промените през VI–IX в Южна България, с убеденост препоръчам членовете на научното жури да гласуват на Галина Стефанова Грозданова да бъде присъдена образователната и научна степен «Доктор».

05.04.2012 г.

Рецензент: .....

/проф. Л. Дончева/